

Ritdómur

Soliloquia de Passione Jesu Christi: Það er Eintal sálarinnar við sjálfa sig
eftir Martin Moller. Þórunn Sigurðardóttir bjó til útgáfu og ritaði inngang,
Reykjavík: Bókmennta- og listfræðastofnun Háskóla Íslands
og Guðfræðistofnun Háskóla Íslands, 2019, 189 bls.

Í inngangsorðum dr. Þórunnar Sigurðardóttur að þessu mjög svo áhugaverða riti segir að sennilega hafi „fá rit haft jafn djúpstæð og víðtæk áhrif á íslenskan skáldskap síðari alda og Eintal sálarinnar eftir Martin Moller.“ Inngangsorð sín nefnir Þórunn „Eintal sálarinnar eftir Martin Moller. Viðtökur á Íslandi“.

Í ljósi þess hversu fast er kveðið að orði um mikil áhrif þessa rits hér á landi er mikið fagnaðarefni að það hafi nú komið út í nýrri og aðgengilegri útgáfu þar sem, auk inngangsorða Þórunnar, er að finna gagnlegar orðaskýringar, prentaðar heimildir og skrá yfir skammstafanir Biblíunnar. Þessar skammstafanir eru birtar ríkulega á spássíu bókarinnar svo að lesendur átti sig á hvaða biblíufrásögn er verið að leggja út af eða vísa til hverju sinni. Allt auðveldar þetta lestur þessa rits sem ætti sannarlega að vera gírnilegt til fróðleiks fyrir áhuga-fólk um áhrifasögu Biblíunnar, sem og íslenska kirkju- og bókmenntasögu.

Eintal sálarinnar við sjálfa sig eftir Þjóðverjann Martin Moller (1547–1606) kom fyrst út á Hólum í Hjaltadal árið 1599 í þýðingu Arngríms Jónssonar lærða (1568–1648). Það mun vera meðal elstu þýddu guðræknirita í lútherskum sið á Íslandi.

Í formála þýðandans að fyrstu útgáfu bókarinnar kemur fram að hún er tileinkuð systrunum Halldóru og Kristínu, dætrum Guðbrands biskups Þorlákssonar.

Píslarsaga Krists hefur alla tíð verið miðlæg í kristinni trú, eins og Þórunn bendir réttilega á í vönduðum inngangsorðum sínum og bætir við að lúterstrú sextánda og sautjándu aldar sé þar engin undanteking. Passíusálmar Hallgríms Péturssonar eru auðvitað besta dæmið um það hér á landi, þótt nefna megi mörg dæmi önnur, eins og Þórunn gerir samviskusamlega.

Dæmið af Passíusálmum Hallgríms er sérstaklega áhugavert í þessu samhengi þar sem sýnt hefur verið fram á að Hallgrímur Pétursson studdist mjög við ritið þegar hann samdi sálma sína. Það hefur danski fræðimaðurinn Arne Möller sýnt fram á í doktorsriti sínu (1922) þar sem hann benti á margar hliðstæður milli verkanna og enduróm frá *Eintalinu* í Passíusálmum Hallgríms.

Þórunn segir að áhrif *Eintals sálarinnar* felist ekki aðeins í efnisvali heldur jafnframt í framsetningu efnisins og stíl. „Aðferðin sem notuð er byggist á íhugunarstíl þar sem mælandi ávarpar sál sína, áminnir hana, útskýrir fyrir henni merkingu píslarsögunnar og biður fyrir

henni með hjartnæmum og innilegum tón. Sálin á að íhuga orð Krists og eftirdæmi sér til sálubótar“.¹

Þá nefnir Þórunn líka mikilvægt atriði er hún bendir á að í harmljóðum frá sautjándu öld hafi þessi aðferð verið notuð til að hugga þá sem misstu ástvini. Ljóðmælandi þeirra hafi gjarnan ávarpað sál sína.

Þessi aðferð var fjarri því ný þegar hún birtist í bókinni *Eintali sálarinnar við sjálfa sig*. Ritryrnir minnir í því sambandi á að hún kemur víða fyrir þegar í harmsálmum Davíðssálma hins Gamla testamentis. Í þeim harmsálmanna sem er persónulegastur, þ.e. þar sem mest er hægt að ráða af sálminum um persónulega hagi höfundarins, kemur þessi aðferð skýrt í ljós. Harmþrunginn ávarpar ljóðmælandi Sálms 42–43, sem er einn sálmur en ekki tveir þrátt fyrir tvö númer, sál sína með þessum minnistæðu orðum: „Hví ert þú buguð, sál mín, og ólgar í mér? Vona á Guð því að enn mun ég fá að lofa hann, hjálpraði auglitis míns og Guð minn.“ Þetta eintal ljóðmælanda við sál sína er þrítekið til áhersluauka (Slm 42.6; 42.12 og 43.6) og myndar því nokkurs konar viðkvæði innan sálmsins. Þrítekningin er jafnframt meðal þess sem sýnir að um er að ræða einn sálm en ekki tvo.

Svo skemmtilega vill til að þýðandi ritsins sr. Arngrímur Jónsson lærði, vitnar einmitt til þessa sama sálms í formálsorðum sínum. Hann segir að hinn heilagi Davíð líki Guði og hans orði við lifandi vatnsbrunn en sálunni við eitt villidýr, hind eða hjört, og vitnar í framhaldi af því í upphaf 42. sálmsins, þannig þýddan:

Eins sem hjörturinn langar eftir vatnsbrunninum, svo langar mína sál til þín, drottinn. Mín sál er þyrst til drottins. Já, til drottins þess lifandi vatnsbrunnis.

Það vekur athygli að Arngrímur hefur ekki stuðst við þá þýðingu á sálminum sem hann hefur haft aðgang að í Guðbrandsbiblíu (1584), heldur kosið að þýða sjálfur beint úr hinni þýsku útgáfu *Eintalsins* sem fyrst kom út árið 1587. Um þýðingu sína segir hann m.a. eftirfarandi í formálanum: „Eg hef og víða í þessum bæklingi verið LIBER INTERPRES, það er, ekki bundinn við bókstafi og atkvæði heldur rúmlega útlagt, og sumstaðar (þó óvíða) nökkuð lítið undan tekið, svo sem mér hefur þótt eftir vorri mállýsku helst til skilnings horfa“ (bls. 5).

Í formála Þórunnar kemur fram hve mikilla vinsælda *Eintal sálarinnar* hefur notið. Heimildir séu um að það hafi verið til á liðlega þriðja hverju heimili á landinu um miðbik átjándu aldar.² Ljóst má vera að ritið hefur á þeim tíma verið mun útbreiddara en Biblían, sem ekki verður almenningseign fyrr en með Biblíunni 1813, sem oft er kennd við skoska trúboðann Ebenezer Henderson (1784–1858) sem kom með hana til landsins sumarið 1814 og beitti sér að auki fyrir stofnun Hins íslenska biblíufélags árið eftir.

Ritinu *Eintal sálarinnar* er skipt í 21 kafla. Sá fyrsti hefur yfirskriftina „Stutt undirvísun hvörninn kristins manns hjarta skal búa sig undir að hugsa réttilega um pínuna herrans Jesú Kristí.“ Þar er vísað í 53. kafla Jesajaritsins sem fjallar um þjóninn sem „sannarlega bar ... vorn sjúkdóm og hlóð á sig vorri angist.“ Þessi kafla er meðal þjónsljóðanna svokölluðu í Jesajaritinu sem voru snemma í kristninni túlkaðir sem spádómar um Krist og alveg sérstaklega þessi kafla. „Sálarinnar eintal við sjálfa sig út af þessum spámannlegu orðum“ segir Moller í þýðingu Arngríms um útleggunguna á Jesajatextanum kunna.

¹ Þórunn Sigurðardóttir, „Eintal sálarinnar eftir Martin Moller: Viðtökur á Íslandi“, Martin Moller, *Soliloquia de Passione Jesu Christi: það er Eintal sálarinnar við sjálfa sig*, ritstj. Þórunn Sigurðardóttir, Reykjavík: Bókmennta- og listfræðastofnun Háskóla Íslands og Guðfræðistofnun Háskóla Íslands, 2019, bls. xi.

² Loftur Guttormsson, *Frá siðaskiptum til upphýsingar*, Kristni á Íslandi 3, ritstj. Hjalti Hugason, Reykjavík: Alþingi, 2000, bls. 176–177.

Niðurlag fyrsta kaflans dregur síðan saman tilgang höfundar með ritinu: „Og nú, minn herra Jesú, vil eg með þinni hjálp og fyrir heilags anda náð uppbyrja þessa iðju sem mína sál eftir langar og vil traktera og hugleiða og mér hjartgróna gjöra þína heilaga þínu. Eg vil mér það allt fyrir hendur taka og í gegnum skoða og halda samtál þar um við mitt eigið hjarta og mína sálu. Drottinn minn, lát þú mér það vel vegna og lát þessa iðju vera þínu heilaga nafni til lofs og dýrðar og mínu hjarta til ævinlegrar huggunar og heilsubótar.“

Síðan rekur hver kaflinn annan út frá píslarsögunni og er innihaldinu lýst með ítarlegri yfirskrift og vísun í þá ritningarstaði sem helst er stuðst við. Þannig má nefna sem dæmi yfirskrift níunda kaflans: „Hvörnin drottinn Jesús eftir lofsönginn gekk til Viðsmjörfsfjallsins og hvað hann á veginum talaði við sína lærisveina.“ Þar munu ýmsir lesendur trúlega hnjóta um orðið „Viðsmjörfsfjall“ en orðið *viðsmjör* kemur fyrir í ýmsum eldri biblíuþýðingum okkar í stað orðsins *olia* sem síðar var notað. Hér er nefnt hverjir lofsöngvarnir voru, þ.e. 113., 114., 115., 116., 117., og 118. sálmur „hvörja sex sálma Gyðingarnir voru vanir að lesa hvörn eftir annan um páskatímamann, einkum þá þeir páskalambið höfðu lesið.“

Tuttugasti og fyrsti og síðasti kaflinn hefur að yfirskrift „Líkaminn Kristí var tekinn af krossinum og grafinn og varðhaldsmenn tilsettir sem hann skyldu geyma.“ Þar er sálin ávörpuð í síðasta sinn með orðum sem styðjast við Síraksbók, 15. kafla: „Ó, sæll er sá, mín sál, sem góða samvisku hefur og hvörs áform vel lukkast og ei kemur honum að gjaldi. Því ill samviska á öngva ró og hræðist hvört laufblað. En góð samviska er ein dagleg farsæld og gjörir hjartað glatt bæði fyrir Guði og mönnum.“ Tilvitnunin í Síraksbók og sex Davíðs-sálma skömmu áður er til marks um hve víða í Biblíunni höfundur leitar fanga og hve fjarri því fer að hann einskorði sig við Nýja testamentið.

Hér skal ekki gerð tilraun til að endursegja efni ritsins frekar en mikill fengur er að góðum inngangsorðum dr. Þórunnar, sem og hinum upphaflega formála Arngríms lærða frá árinu 1599 sem er, eins og áður kom fram, tileinkaður systrunum Halldóru og Kristínu Guðbrandsdætrum. Þau inngangsorð enda á vísun til hinnar nýju og eilífu Jerúsalem „hvar eð vera mun úti og enduð þessi auma hérvist ... og ekki mun frammar meir vera hel né hryggð, harmur né ánaud, því þetta stundlega er þá gleymt og umliðið.“

Niðurstöður mínar eru þær að hér er um afar læsilega og fróðlega bók að ræða sem áhuga- og fræðafólk á ólíkum sviðum getur notið og nýtt sér í ýmsum tilgangi. Vel er staðið að útgáfu ritsins með vönduðum inngangsorðum þar sem áherslan hvílir á áhrifum bókarinnar og viðtökum hér á landi. Orðskýringarnar eru og gagnlegar, a.m.k. mörgum lesenda. Sjálfur hefði ritrýnir kosið að sjá lista yfir biblíuvísanir í bókinni. Slíkt er prestum og guðfræðingum gagnlegt þegar verið er að vinna með ákveðna biblíutexta og flýtir fyrir að leita uppi staði þar sem til þeirra er vísað, eins og svo ríkulega er gert í þessu riti.

Full ástæða er til að þakka þetta góða rit og óska þeim til hamingju sem stóðu að vandaðri og velheppnaðri útgáfu þess. Annar ritstjóra ritraðarinnar, kennari minn og starfsbróðir, Einar Sigurbjörnsson (1944–2019), er látinn og kýs ég að líta á ritið öðrum þræði sem enn einn minnisvarða um þann góða dreng og mikilhæfa fræðimann.